

Univerzita Pardubice

Filozofická fakulta

Pojetí světla v Komenského všenápravném díle

Jana Stejskalová

Bakalářská práce

Pardubice 2012

Prohlášení

Prohlašuji: Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 10. března 2012

Jana Stejskalová

Poděkování

Velmi ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Věře Schifferové, CSc. za její trpělivost a ochotu. Též za velice podnětné připomínky a příjemnou spolupráci. Velké poděkování patří také mým rodičům za jejich obrovskou podporu po celou dobu mých studií.

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana Stejskalová**
Osobní číslo: **H09516**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Pojetí světla v Komenského všenápravném díle**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se bude zabývat rozborem kategorie světla ve všenápravném díle Jana Amose Komenského. Zaměří se na význam světla v Komenského metafyzice, gnoseologii, vychovatelství a universálním nápravném konceptu. Vycházet bude hlavně z Cesty světla a z Obecné porady o nápravě věcí lidských. Opírat se bude i o náležitou sekundární literaturu, hlavně o Kome-niologické studie Jana Patočky.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KOMENSKÝ, Jan Amos. Cesta světla. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. KOMENSKÝ, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských, I. svazek. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. KOMENSKÝ, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských, II. svazek. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. KOMENSKÝ, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských, III. svazek. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. PATOČKA, Jan. Komeniologické studie, I. díl. 1. vydání. Sebraných spisů Jana Patočky, 9. svazek. Praha: Oikoymenh, 1997. PATOČKA, Jan. Komeniologické studie, II. díl. 1. vydání. Sebraných spisů Jana Patočky, 10. svazek. Praha: Oikoymenh, 1998. PATOČKA, Jan. Komeniologické studie, III. díl. 1. vydání. Sebraných spisů Jana Patočky, 11. svazek. Praha: Oikoymenh, 2003. VOIGT, Uwe. The Way of Light as Way towards Peace. The Connection between Theory of Knowledge and Understanding of History in Via Lucis. In: Studia Comeniana et Historica 26, 1996

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Věra Schifferová, CSc.

Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2010

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2012

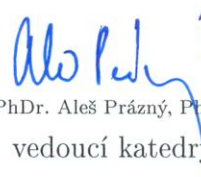
prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 34

L.S.

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Souhrn

Práce je zaměřena k problému světla v Komenského všenápravném období. Světlo je analyzováno v souvislosti s jeho úvahami o metafyzice, gnoseologii, všenápravě a přírodní filosofii. Komenský se světlem zabýval explicitně ve dvou dílech, jimiž je Cesta světla a Panaugia, z nichž práce vychází.

Komenský všechny své světelné úvahy směřoval k jedinému universálnímu cíli. Tímto cílem byla náprava všech věcí lidských, provedená podle zásady omnes omnia omnino. Prostředkem, který měl tuto nápravu zajistit, bylo právě světlo. Všechny paprsky světla je potřeba spojit ve světlo jediné, které se postará o vytoužené všeosvícení. Na tomto úkolu se podílí čtyři nástroje universálního světla, jimiž jsou universální knihy, universální školy, universální sbor učených mužů a universální jazyk.

Klíčová slova: světelná metafyzika, vnitřní světlo, světlo rozumu, stupňovitost, universální světlo, všenáprava

Title

The Concept of Light in Comenius' Reformatory Writing

Abstract

The thesis is focused on the problem of light in a Comenius reformatory period. The light is analyzed in connection with his reflections on metaphysics, gnoseology, all-reformation effort and natural philosophy. Comenius dealt explicitly with the light in two parts, which is the Way of light and Panaugia, on which his work is based.

Comenius made all his lighting considerations for a single universal goal. This goal was a redress of all human things and it was made according to the principle omnes omnia omnino. Instrument that was supposed to ensure this redress was the light. All rays of light are needed in a light of a single link that will take care of desired all of the enlightenment. This task involves four instrument of universal light, which are universal books, universal schools, universal body of learned men and the universal language.

Keywords: the light metaphysics, inner light, the light of reason, idea of degrees, universal light, reformation effort

Obsah

Úvod	9
1. Metafyzika světla	12
1.1. Věčné světlo.....	12
1.2. Vnější světlo.....	13
1.3. Vnitřní světlo.....	13
1.3.1. Moudrost.....	14
1.3.2. Rozumové světlo.....	14
1.3.3 Sesus, ratio, fides.....	18
2. Gnoseologie	21
2.1. Svět jako škola boží moudrosti.....	21
3. Dějiny jakožto stupňování světelného jasu	26
3.1. Sedmá cesta.....	29
4. Čtyři nástroje šíření universálního světla	30
4.1. Universální knihy.....	30
4.2. Universální školy.....	31
4.3. Universální sbor.....	32
4.4. Universální jazyk.....	34
4.5. Stav světa po úpravě.....	36
5. Přírodní filosofie	37
5.1. Světlo v Přehledu fyziky.....	37
5.2. Světlo ve Světě materiálním.....	38
Závěr	41
Bibliografie	44

Úvod

Bakalářská práce je zaměřena k problematice světelné metafyziky a mystiky v Komenského všenápravném konceptu. Tato problematika je analyzována v kontextu Komenského metafyziky, gnoseologie, přírodní filosofie, vychovatelské nauky a všenápravy.

Komenský se světlem zabývá na mnoha místech svých děl. Tomuto problému explicitně věnoval dvě díla: *Via lucis (Cesta světla)* a *Panaugia*.

Cesta světla je výsledkem londýnského pobytu. V Londýně se Komenský setkal s významnými lidmi, kteří podobně jako on promýšleli nápravné projekty – s Johnem Duryem, Samuelem Hartlibem, Johnem Pellem, Joachimem Hübnerem.¹ Do Londýna přijel Komenský koncem září 1641 na pozvání Samuela Hartliba a dalších anglických komeňánů. Jeho úkolem zde měla být reforma anglických škol. Jak ukázal německý komeňolog Uwe Voigt, podle starších britských komeňologů Komenský během svého anglického pobytu 1641/42 napomohl výbuchu násilné puritánské revoluce svým bláhovým návratem k teologickým tradicím. Nicméně zdroje podávají obraz zcela odlišný a my vidíme, že Komenský si byl naprosto vědom výbušné situace ve své hostitelské zemi a snažil se svou pansofii vytvořit jako modelové řešení této situace. Od té doby nabízí *Cesta světla* paradigma „*how conflicts can be turned into creative cooperation, how human beings can be united by pointing out their common interests which, in the final analysis, connect them with the whole of mankind.*“² *Cesta světla* byla vydána v roce 1668. Je prvním dílem, v němž pansofie přerůstá ve všenápravu.

*Via lucis vestigata et vestiganda, h.c. Rationabilis disquisitio, quibus modis intellectualis, Animorum LUX, SAPIENTIA, per omnes Omnium Hominum mentes et gentes, jam tandem sub Mundi vesperam feliciter spargi possit*³ – „je to spis otvírající

---

¹ Srv. PATOČKA, J. *O filosofii J. A. Komenského*. In: *Komeňologické studie*, díl II, Praha: Oikoymenh, 1998. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 10, s. 312.

² „jak konflikty mohou být proměněny v tvůrčí spolupráci, jak lidé mohou být sjednoceni poukázáním na jejich společné zájmy, které je v konečném důsledku spojí s celým lidstvem“ - přeložila Jana Stejskalová VOIGT, U. *The way of light as a way towards peace. The connection between theory of knowledge and understanding of history in Via lucis*. In: *Studia Comeniana et historica*. Uherský Brod, 1996, č. 55 – 56, s. 116-117.

³ *Cesta světla dosud vyhledaná a i nadále vyhledávaná, to jest promyšlené pátrání, jak v blížicím se soumraku světa úspěšně šířit světlo rozumu, moudrost, po všech myslích všech lidí a po všech národech*. KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.

novou epochu Komenského díla, spis tedy jistým způsobem epochální.“⁴ V tomto díle je jistým způsobem předjímána celá *Porada*.

Panaugia neboli *Všeobecné osvícení*, je druhý díl Komenského životního díla *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (*Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*), který následuje za *Panegersií* (*Všeobecné probouzení*). Tady Komenský probírá základní přístupy, které společně mají ukázat jednotně zaměřený způsob, jak poznat a odstranit nedostatky i zmatky lidského života. Komenský rekapituluje tuto nelehkou cestu pod pojem světla, jehož paprsky mají prosvětlit všechny temnoty. Pak teprve bude jasné všechno, co je nutné poznat a na základě toho jednat ve prospěch nápravy života.⁵ Pojem *panaugia* je složen z řeckého *πάν* (vše) a *αύγή* (světlo) a byl poprvé použit u Filóna Alexandrijského

Hlavní inspiraci k *Panaugii* nabral Komenský ve stěžejním díle chorvatského renesančního myslitele Franceska Patrizziho⁶ *Nova de universis philosophia* (*Nová filosofie o univerzech*). Jan Čížek ve stati *Filosofie Franceska Patrizziho a Jana Amose Komenského ve světle jejich vrcholných děl*⁷ předkládá, jaké obě díla pojí totožnosti, jaké vykazují analogie a v čem se liší. V bakalářské práci se zaměřím na podstatné shody těchto myslitelů. Je to především pojetí metafyziky světla – pojem *panaugia* je pro oba fundamentální. Komenský převzal od svého slovanského kolegy termín *panaugie* i koncepci metafyziky světla. Další analogií je chápání úlohy světla v gnoseologickém procesu – u obou se gnoseologie opírá o smyslové poznání, podložené elementárně zrakovým vnímáním, které je schopno vnímat právě světlo a světlost. Gnoseologický proces můžeme shodně popsat „jako vzájemné aktivní spolupůsobení poznávajícího subjektu (disponujícího vnímajícím orgánem) a poznávaného objektu. Toto spojení (u Patrizziho *coitio*, u Komenského *coniunctio*) je realizovatelné pouze za přítomnosti a aktivní

---

⁴ PATOČKA, J. *Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům*. In: *Komeniologické studie*, díl III, Praha: Oikoymenth, 2003. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 11, s. 470.

⁵ Srv. SOUSEDÍK, S. *Komentář k Panaugii*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, Praha: Svoboda, 1992, s. 11 – 12.

⁶ Jak ukazuje nejnovější komeniologické bádání, Komenský spis *Nova de universis philosophia* mohl poznat prostřednictvím J. Alsteda. Jan Čížek 12. března 2012 v Praze proslovil přednášku *Johann Heinrich Alsted – prostředník mezi Franceskem Patrizzim a J. A. Komenským?*, kde poukázal na to, že nepřímý odkaz na Patrizziho dílo nalzáme v Komenského spise *Conatuum pansophicorum dilucidatio*, který byl ale napsán o několik let dříve, než Komenský odcestoval do Londýna, kde se měl – podle dosavadního přesvědčení historiků filosofie (mezi ně patří i Jan Patočka, který se domníval, že Komenský se seznámil s F. Patrizzim patrně vlivem Hübnerovým právě za londýnského pobytu) – s obsahem *Nova de universis philosophia* seznámit. Nejpravděpodobnějším zprostředkovatelem se v tomto ohledu zdá být Johann Heinrich Alsted, jenž byl Komenského učitelem v Herbornu.

⁷ ČÍŽEK, J. *Filosofie Franceska Patrizziho a Jana Amose Komenského ve světle jejich vrcholných děl*. In: *Studia Comeniana et historica*. Uherský Brod, 2010, č. 83 – 84, s. 21 - 45.

účasti třetího člena rovnice – světla.“⁸ Světlo je tedy podmínkou poznání i jeho hlavním prostředkem. Pro oba filosofy je rovněž světlo typickou podmínkou teoretického vzestupu, návratu k Bohu (prvotnímu světlu). Dalším shodným aspektem je, že oba chtějí odvrát od mnohosti světa a návrat k pravé jednotě, Bohu. Jednoznačný vliv Chorvata Patriziho můžeme vidět také v Komenského terminologii – moravský myslitel přejímá nejen velké množství filosofických a přírodně-filosofických pojmů, ale také řecký prefix pan, se kterým se můžeme v *Obecné poradě* setkat mnohokrát.

Jak podtitul *Panaugie* uvádí, zde se „především uvažuje o tom, že by se (...) mělo zažehnout jakési všeobecné světlo, v němž by všichni mohli spatřit všechno a veskrze.“⁹ To je také zásada Komenského universalismu, požadujícího, aby všichni lidé, celé lidstvo (omnes) napravovali všechno, včetně sebe (omnia) veskrze (omnino), a to úplně, co nejdůkladněji a nejvšestranněji.

Komenský spadá do řady myslitelů, kteří světlu připisují zásadní význam ontologický. Na počátku této řady stojí Parmenidés (cesta světla = cesta vědění, cesta tmy = cesta pouhého mínění), Platón, Plótinus. Tato rozsáhlá literární tradice pokračuje přes Augustina, středověké novoplatoniky (jmenujme alespoň Pseudodionysia Areopagitu a Jana Scota Eriugenu), arabské a židovské myslitele k Bonaventurovi, Albertu Velikému a Witelovi. Do této tradice náleží také Mikuláš Kusánský, Leonardo da Vinci a F. Patrizzi.¹⁰

---

⁸ ČÍŽEK, J. *Filosofie Franceska Patriziho a Jana Amose Komenského ve světle jejich vrcholných děl*, cit. d., s. 28.

⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992, s. 137.

¹⁰ Srv. PATOČKA, J. *Fyzika a její principy*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., s. 323-324.

1. Metafyzika světla

Pro Komenského je světlo záře daná od Boha, která odhaluje pravou tvář všech jsoucen. Není to pouhá dílčí fyzikální vlastnost. Je to princip metafyzické (ontologické) povahy.

Komenský chce vypátrat takovou věc, která by úplně jednoduchým, ale účinným a příjemným způsobem působila na všechny a na všechno a tímto působením je sjednocovala, měnila a obšťastňovala.¹¹ Ukáže se, že to bude něco jako světlo.

„Světlo (...) je záře, která se rozlévá po věcech, činí je zjevnými a odhaluje je, takže formy, poloha a pohyb věcí, vzdálenosti mezi věcmi, jakož i jejich vzájemné poměry se ukazují tomu, kdo je zkoumá.“¹² Komenský staví proti světlu tmu, která je definována jako mrak, který věci naopak zakrývá a zahaluje. Na světlo a tmu je pohlíženo jako na dva protikladné jevy, které mají protichůdné vlastnosti a činnosti. Světlo totiž sebe i věci rozmotává, prosvětluje, činí je pro nás zjevnými a srozumitelnými. Tma naopak sebe i věci zamotává, uzavírá, vězní, aby nám zůstaly temné a nejasné a my je nemohli prohlédnout. Kladné významy, jako znalost, pocit libosti, radost nám zprostředkovává světlo; neznalost, zármutek, ošklivost, nelibost naproti tomu tma. Světlo má podobu života, tma podobu smrti.¹³

Světlo i tma jsou trojího¹⁴ druhu a každý z nich je specificky charakterizován.

1.1. Věčné světlo

Je záře, v níž přebývá Bůh a která je pro lidské smysly uzavřena. V této záři pozoruje Bůh sám sebe a věci, které jsou nebo by mohly být mimo něho. V této záři se také Bůh jako nositel veškeré blaženosti veselí ze svého života a nekonečné blaženosti. Také tvorové, které Bůh obdaroval svou společností, participují na tomto světle – hledí blaženým pohledem na Boha a užívají si v něm věčné radosti. V protikladu k tomuto světlu

---

¹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. I, §1. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 141.

¹² Tamtéž, kap. II, §1, s. 142.

¹³ Tamtéž, kap. II, §2-§4, s. 142.

¹⁴ Triadismus hraje v Komenského díle důležitou roli. Komenský hledá triády všude. Z triadismu učinil metodu filosofického zkoumání. Prvotní podnět jeho jednání je theologický – v jeho pozadí je Augustinova idea *VESTIGIA TRINITATIS IN REBUS* (stopy Trojice ve věcech). TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: Od Thaléta k Rousseauovi*, 4. vydání. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček - Paseka, 2002. s. 331.

je věčná tma: ta nezaujímá v Bohu, jelikož je pramenem světla, žádné místo. Přebývá v těch tvorech, které Bůh vyřadil ze své společnosti. Tito tvorové už nikdy nespatří jediný záblesk jeho blaženého světla. Je to propast nekonečných hrůz a úzkostí.¹⁵

1.2. Vnější světlo

Je záře dostupná lidským smyslům. Bůh touto září ozářil viditelné jeviště tělesného světa. Hlavním nositelem tohoto světla je Slunce, dále pak nebeské hvězdy, které jsou pochodněmi a svítí na cestu. Díky Bohu už tu nejsou prázdnota a propasti bez života, pohybu a tvarů, které tu byly, než bůh zažehl pochodně, a člověk může pozorovat toto jeviště světa. Ale i zde, jestliže je nějaké místo, kam světlo svými paprsky nepronikne, to zůstává černé, tajemné, nepoznatelné.¹⁶

1.3. Vnitřní světlo (=světlo mysli)

Je to záře, která je rozžehnutá v mysli rozumného tvora. Mysl je jím osvětlena a posléze řízena na cestách. Bez světla mysli by člověk nemohl nic vědět (scire), myslet (velle), moci (posse).

Komenský rozčlenil toto vnitřní světlo na další tři druhy vzhledem k tomu, že ozařuje další tři složky lidského nitra, a to rozum, vůli a cit. Světlo v rozumu: znamená rozumovou znalost věcí, jíž člověk postihuje pravdu věcí a uvažuje o jejich nejskrytějších vztazích. Toto všechno přispívá k příjemnému naladění ducha. Toto světlo, pokud bude zářivé, pak se stane moudrostí. Protikladem tohoto světla je tma, ze které vychází neznalost věcí a způsobuje ochablost, malátnost a tupost mysli.¹⁷

Světlo ve vůli: člověk aspiruje na získání dobrých věcí a při prožívání dobrých věcí se těší jen příjemným požitkům. To, z čeho dokáže mít to pravé potěšení, jsou věci svaté a čisté. Tmou tohoto světla je nečistota mysli. Kdo je touto tmou postižen, je právem nazýván synem tmy.

Světlo v citu: je vyrovnanost a radost srdce, jež mohla vzniknout jedině tak, že došlo k pocitu poznání pravdy. Tmou je tady sklíčenost mysli, která si je vědoma své špatnosti.

---

¹⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. VIII, §5, cit. d., s. 50 - 51

¹⁶ Tamtéž, kap. VIII, §6, s. 51.

¹⁷ Tamtéž, kap. VIII, §7-§8, s. 51.

Komenského úvahy o světle mají humanistické vyústění. Doufá, že se podaří zažehnout mezi lidmi plné světlo poznání věcí, které by ukazovalo všem všechno veskrze – tak bychom mohli dospět k všeobecné nápravě. „*Vševědný, vševýchovný a všenápravný význam Komenského světelné metafyziky spočívá tedy v tom, že pomocí tohoto obrazu se ukazuje, jak člověk v míře, v níže je skutečně člověkem, tj. aktivní, světu a ostatním lidem otevřenou, rozumnou, osvícenou bytostí, božské světlo nejen přijímá, ale i sám zpětně vyzařuje.*“¹⁸ Tak napomáhá všeobecné nápravě věcí a lidí.

1.3.1. Moudrost

Už bylo řečeno, že pokud je rozumové světlo jasné, bude nazváno moudrostí. „*Moudrost je pravdivá znalost toho, co je, a rozvážné a užitečné užívání všeho.*“¹⁹

1.3.2. Rozumové světlo

Nejdůležitější je světlo rozumové, které osvětluje mysl a to také chceme zjednat, praví Komenský. Rozumové světlo myslí předstihne všechny ostatní dary ducha. Osvětlovat mysl znamená u Komenského učit.²⁰

Učení u rozumového tvora probíhá trojím způsobem. Za prvé jsou to příklady, těmi se učí každý člověk – když se člověk dívá na jiného člověka, který něco vykonává, tak je vyzýván k napodobování. Učení příklady je pro člověka nepostradatelné – provází ho celým životem, ať jsou to např. učitelé ve školách nebo rodiče. Každý den se inspirujeme a napodobujeme. Za druhé pomocí předpisů či pravidel, které naznačují, k čemu a jak se různé nástroje využívají. Za třetí je to napomínání a korekce chybujiícího, aby už nikdy nechyboval. A těmito třemi způsoby nás chce osvětlovat i Bůh.²¹

Rozumové světlo bude všem lidem představovat všechno jejich dobro bez jediného klamu a omylu. Je velice důležité, aby byl člověk po celý svůj život obstoupen světlem, kamkoli se obrátí. Komenský si přál, aby lidé byli osvíceni pravým světlem veskrze - aby nahlíželi věci, nikoli přízraky věcí, a aby věděli, že všechno, co vědí, to vědí, a nikoli tuší. „*Je nutné toužit po světle, v němž by bylo pohledu vystaveno vše, co náleží časnosti i co*

¹⁸SOUDILOVÁ, V. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: SOUDILOVÁ, V., PALOUŠ, R. Comenius redivivus. Příspěvky k filosofii výchovy. *Studia paedagogica*, roč. 6., Praha: UK Karolinum, 1991, s. 73.

¹⁹KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. II, §10. In: *Vybrané spisy*, sv. IV., Praha: SPN, 1966, s. 131.

²⁰KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. IV, §4. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 148.

²¹Tamtéž, kap. IV, §4, s. 148.

*věčnosti, co musíme znát i co dělat, v co máme doufat i čeho se bát, co máme vlastnit i čeho užívat, co je dobré i co je špatné.*²² Ale náš rozum je zatím začerněn a náš zrak padá na pouhé stíny věcí, nikoli na věci samotné. To způsobuje, že se musíme nutně mýlit.²³

Jádro veškerého konání lidské přirozenosti je v rozumu. Rozum je také podkladem našich tužeb i našeho konání, a proto je zcela nezbytné, aby byl tento pramen důkladně vyčištěn. Na moudrých lidech je jasně vidět, jak rozum obyčejně soudí věci, jak vůle tyto věci bez váhání zvolí nebo odsoudí a jak schopnosti svolně přistoupí a vše uskuteční. Nemoudří a nevědomí lidé jsou naopak ovládáni nemoudrostí – ten, kdo nezná, co je v životě špatné a co je dobré, se sám ničí svou vlastní nevědomostí. Nesmíme dopustit, aby nad námi nevědění zvítězilo, a tudíž jej musíme patřičnými léky zničit. Nejúčinnějším lékem bude bezpochyby plné světlo rozumu, které nám odhalí všechny věci v celku, a to jasně a rozlišeně. Poznávat věc jako celek je klíčové a vždy, když budeme věc nazírat v celku a ne po částech, pak se nikdy nemůžeme stát obětí omylů.²⁴

Plné a všeobecné světlo je prospěšné také k zahlazení hádek a sporů. Žádná hádka by nemohla vzniknout, kdyby všechny věci byly celé vystaveny na světlo, protože by je každý viděl takové, jaké opravdu jsou. Komenský tvrdí, že kdyby toto světlo umožnilo vidět vše, co jest, takové, jaké to jest, nezbyly by praskliny, které by se mohly zaplnit nevědomostí a nejistými domněnkami. A kdyby umožnilo spatřit vše, co může být spatřeno, veskrze, nezůstala by příležitost k pochybování o pravdivosti věcí. A kdyby pak umožnilo to všechno vidět takto veskrze všem, nezbyl by nikdo, kdo by svou averzí ponoukal spory a zmatky. Všeobecné světlo lidských duchů se dá také považovat za blahodárné při šíření křesťanské víry.²⁵

V *Panaugii* Komenský navazuje na tři zdroje světla třemi božími svítilnami. Z nich vytryskává boží záře, která nás zahaluje ze všech stran. Tyto tři svítilny Komenský nazývá také božími knihami, divadly, zrcadly či zákony. A my jsme povinni z nich čerpat pravé světlo pravé moudrosti.

Viditelný svět neboli dílna boží moudrosti je první a zároveň největší knihou. Svět je darem od Boha. Ve světě je vše propojeno nepřetržitou posloupností po sobě jdoucích příčin a následků. Byl stvořen proto, aby bylo učiněno zjevným to, co je boží a neviditelné. Člověk jako imago Dei dostal od Stvořitele za úkol, aby v tomto světě všechny věci prozkoumával a obdivoval. „*Na světě panuje plnost všech věcí, jež být mohou a jež si lze rozumně myslet, tj. že mezi stvořeními nechybí nic z toho, čím bylo možné zpodobnit*

²² KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap III, §5. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 144.

²³ Tamtéž, kap. III, §6, s. 144.

²⁴ Tamtéž, kap. III, §7-§13, s. 144-145.

²⁵ Tamtéž, kap. III, §19-§22, s. 146.

neviditelnou krásu, příjemnost a dokonalost.“²⁶ Z této plnosti stvořených věcí je jasně vidět, že svět, tato nejrozsáhlejší boží kniha, bohatě postačuje k tomu, abychom z něho získávali všechno poznání, jež je pro člověka na tomto světě nepostradatelné. Komenský tvrdí, že se musíme snažit správně pochopit a následně napodobovat přírodu, protože „příroda je zajisté nejdovednější umělkyní, a kdo se jí dá vést, ten nechybuje.“²⁷

Jak upozornil Jan Patočka, podle Komenského bude obnova zcela pokažena, pokud bude zredukována na zkoumání přírody. „Ti, kdo se zmocní přírody svým ovládajícím věděním (...), budou k smíchu Bohu a andělům, jejich dílo je obrácená babylonská věž, budovaná nikoli směrem k nebi, nýbrž k zemi.“²⁸ Člověku se nedá upřít, že je pánem přírody, ale musí si uvědomit, že je takovým pánem, který zároveň slouží, daruje se a otvírá se a právě v tomto tkví jeho povaha universální bytosti, kterou z ovládnuté přírody nerozpozná.²⁹

Na svět navazuje druhá boží kniha, což je kniha naší mysli. Je to obraz boží, který září v nás. Právě ona rozumná duše je mírou všeho. Tato kniha je popsána všemožnými pravidly, která se na vše vztahují a vše poměřují. Mezi tato pravidla řadíme vrozené pojmy, puzení a schopnosti.³⁰ V lidském duchu je přítomno mimořádné světlo, díky němuž se mu odkrývá vnitřní podoba věcí (tím se lišíme od zvířat). Člověk vidí na kterékoli individuální věci nesčtené vlastnosti, které ale zvířata spatřit nemohou. To se děje kvůli tomu, že v člověku existuje světlo, které vyzařuje zevnitř a které mu spolu s věcí vnímanou vnějšími smysly zároveň hned předvádí to, co věc nutně, ač smysly nepostřehnutelně, doprovází.³¹ Světlo v lidském duchu má být naším vůdcem, světlem a zákonem při prozkoumávání věcí. Toto světlo také stačí ke zkoumání všech věcí, je spolehlivé a dostačující k přesnému poznávání pravdy věcí, k čemuž je ale potřebné také znát zákony dané Bohem. Toto vnitřní rozumové světlo je nám nejostřejší, nejjasnější, jelikož je stále s námi. „Rozumové světlo natolik tkví v mysli, že je to mysl sama.“³² Boží světlo v nás uložené je poklad, který musíme pečlivě střežit, očisťovat a rozumně užívat k patřičným účelům.

První knihu máme všichni na očích, druhou v srdci. Třetí kniha je kniha božích výroků. Ta je plna božích slov, která byla kdysi vyslovena nebo zevnitř vdechnuta lidem a

²⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. V, §8. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 151.

²⁷ Tamtéž, kap. V, §12, s. 152.

²⁸ PATOČKA, J. *O filosofii J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 312-313.

²⁹ Srv. Tamtéž, s. 313.

³⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. IV, §8. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 148.

³¹ Tamtéž, kap. VI, §4, s. 153.

³² Tamtéž, kap. VI, §18, s. 156-157.

zapsána pro potřeby budoucích.³³ Slovo boží se k nám dostává a můžeme mu naslouchat skrze lidi, které Bůh obdařil výjimečnými zjeveními. Tito vyvolení musí mluvit tak, jak jim to Bůh vnukl a užívat jen slova, která byla zvolena samotným Bohem. Boží zjevení se šíří pomocí písma čili knih, protože pouhý lidský hlas nemůže zajistit, aby se zjevení šířila k jiným národům, jazykům i do následujících dob. Je důležité, aby každá kniha, která se zdá být prostředníkem božího hlasu, byla námi zkoumána a souzena. Jediná, zatím nepochybná zjevení, jsou zjevení biblická. Mezi ně řadíme knihy prorocké, apoštolské, které souhrnně nazýváme Bible, Písmo svaté.

Divadly jsou pojmenována proto, že Bůh nám v nich ukazuje úžasné hry. Každý den můžeme vidět na světě nová představení, ve kterých nám jsou odhalena nová tajemství z hlubin Písma.³⁴ Říká se jim také zrcadla, protože v nich skrytý Bůh viditelně reprezentuje své neviditelné stránky. „*Tak svět je toliko zjevným obrazem skryté moci, moudrosti a dobroty, (...) aby ve všem stvořeném bylo možné jakoby v zrcadle spatřit samu stvořitelskou moudrost, moc a dobrotu.*“³⁵ Ale říká se jim i zákony, poněvadž vše musíme posuzovat podle Boha. To, co on udělal a řekl, je jistě rozumné, počestné a nepochybné a to se vyžaduje i od nás.

Uwe Voigt podotýká, že člověk považuje tyto zdroje světla za něco, co je mu dáno, upozorňuje však, že tato danost je spíše úkol než skutečnost. „*Human freedom and responsibility is challenged by the necessity of further unfolding these books, whereby divine and human activity coincide in mutual cooperation – the inventions of mankind at the same time are revelations of God.*“³⁶ Zjevení, která se jednoduše nepouští do dějin zvenčí, ale která jsou obsažena v dějinách ve skrytém chování a musí být uvedena do své plnosti nevýslovně lidskou prací.³⁷

---

³³ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. IV, §8. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 148.

³⁴ Tamtéž, kap. IV, §9, s. 148-149.

³⁵ Tamtéž, kap. IV, §10, s. 149.

³⁶ „Lidská svoboda a odpovědnost je postižena nutností dalšího rozvíjení těchto knih, přičemž božské a lidské činnosti probíhají ve vzájemné spolupráci – vynálezy lidstva jsou zároveň zjevení Boží.“ - přel. Jana Stejskalová

VOIGT, U. *The way of light as a way towards peace. The connection between theory of knowledge and understanding of history in Via lucis*, cit. d., s. 119.

³⁷ Srv. Tamtéž, s. 119.

1.3.3. Sensus, ratio, fides

Boží dobrotivost nás obdařila očima, abychom mohli všechny tyto svítlny jasně pozorovat. Komenský charakterizuje tělesné oko jako „*živé zrcadlo, zachycující viditelné podoby věcí, jež se do něho dostaly působením světla.*“³⁸ Duše, která sídlí v nitru, je prohlíží a posuzuje. Pokud jsme zahaleni tmou nebo máme zavřené oči, pak naše oko není schopno vidět obrazy věcí a duše nemá co zkoumat.³⁹

Komenský v *Obecné Poradě* popisuje tři způsoby, kterými se obrazy věcí dostávají do oka, tzn. že máme trojí vnější vidění: Za prvé je to přímé vidění - věc je vystavena bezprostřednímu pohledu oka. Za druhé je to odražené vidění – mezi věcí, která má být pozorována, a okem je rozprostřeno zrcadlo. A za třetí je to lomené vidění – překážka, která brání bezprostřednímu pohledu na pozorovanou věc, bude odstraněna pomocí jiného, průhledného prostředku. Vnitřní vidění věcí je také trojí: Prvním naším okem jsou smysly, tj. oči, uši, nos, jazyk a ruce – díky těmto smyslům víme, co se kolem nás děje. Tímto okem vnímáme věci okolo nás bezprostředně, přímým viděním. Druhým vnitřním okem myslí je rozum, který „*pohlíží odraženým viděním na věci ležící mimo mysl, jako by byly umístěny přímo v jejím nitru.*“⁴⁰ A konečně třetím okem je důvěřivost čili víra. Bůh si přál, aby naše duše mohla poznávat více, než co nám propůjčují smysly a rozum, a tak nám vnukl také tendenci připouštět s ochotou vše, o čem nás jiní informují. A ta informace či zjevení je tady oním průhledným prostředkem, který vyvolává lomené vidění a který staví do zorného pole věc ležící mimo náš obzor.⁴¹

„*A užíváme-li náležitě všech těchto nástrojů (pronikají-li smysly všechny jednotliviny, rozum všechny obecniny a víra všechno, co bylo zjeveno), můžeme znát naprosto VŠECHNO, co se Bohu zachtělo, abychom znali, a co ve svých divadlech předvedl.*“⁴² Bůh nikoho nešidil, všechny lidi obdaroval podobně všemi nástroji. Smysly jako vnější nástroje jsou uděleny každému, kdo vstoupí do vnějšího světa. Rozum jako způsobnost odrážet sebe sama ve svém nitru je poskytnuta těm, pro koho se zamýšlí ušlechtlejší divadlo, tedy mysl. A víra v Boha je dána každému, kdo pocítí, že mu Bůh něco zjevuje. Komenský zdůrazňuje, že při užívání těchto nástrojů můžeme chybovat, ale není možné, abychom tytéž nástroje nepoužívali na tytéž předměty. Z toho vyplývá, že

³⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. VIII, §2. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 166.

³⁹ Tamtéž, kap. VIII, §2, s. 166.

⁴⁰ Tamtéž, kap. VIII, §5, s. 167.

⁴¹ Tamtéž, kap. VIII, §3-§6, s. 167.

⁴² Tamtéž, kap. VIII, §7, s. 168.

kdybychom se všichni vyhnuli chybám, ve všem by se nutně prokázala tatáž pravda pro všechny.⁴³

Samo oko a přítomnost světla v nějakých případech nestačí na to, aby byla věc důkladně prozkoumána. Mezi tyto případy patří, když je řešená věc mimo zorné pole, příliš vzdálená nebo příliš drobná. Podobně může být neúspěšný také lidský duch při zkoumání věcí. Ale máme k dispozici tři pomůcky vnějšího i vnitřní zraku, které nám pomohou tyto nepříjemnosti překonat. U vnějšího zraku jsou to zrcadla, dalekohledy a drobnohledy. U vnitřního zraku je to trojí metoda, s jejíž pomocí se můžeme dostat ke všem věcem, které unikají našim smyslům, rozumu či víře. První metoda je metoda synkritická (=srovnávání). Díky této metodě můžeme pozorovat to, co samo o sobě není vidět na něčem tomu podobném. Hlavně ale je možné vidět neviditelného Boha v jeho živém obraze, tedy v člověku. Můžeme pak na takovém člověku sledovat, jak je moudrý, dobrý a mocný. Tato metoda je přirovnávána k zrcadlu a je metodou nejstarší. Způsob „*ukazovat jedno pomocí druhého, tomu prvnímu podobného*“ byl využíván odjakživa, což je patrné z dochovaných památek. Druhá metoda je metoda analytická (=metoda rozkladu). S pomocí této metody můžeme vynést na světlo části schované v celku, přisunout je blíže k očím a ty je pak probádají tak důkladně, že nebude možné je nepoznat. Tuto metodu zase můžeme přirovnat k dalekohledu. A poslední třetí metodou je metoda syntetická (=metoda skládání). Ta nám pomáhá najít způsob, jak obstarat prostředky, které vedou k cíli. Tato metoda má charakter drobnohledu. Filozofové dnes metodu synkritickou příliš nevyužívají. Dávají přednost ostatním dvěma metodám, protože pozorovat věc samu je určitě spolehlivější než pozorovat její obraz. Ale nechávají si ji v záloze pro případ, když by si metoda analytická nebo syntetická nevěděla rady.⁴⁴

Jan Patočka ve stati *Komenského Všeobecná porada* upozorňuje, že Komenský ví o rozhodujícím významu analýzy a syntézy, ale zastává se také synkrise – „*srovnání, analogie, která mu není toliko povrchním zahráváním s vnějšími vztahy, nýbrž je založena na harmonické, analogické stavbě universa.*“⁴⁵

Metodu rozkladu budeme používat zejména při zkoumání světa a věcí, které se rozkládají před našimi smysly; metodu skládání zejména ke zkoumání naší mysli a pojmů, puzení i schopností, které jsou v ní uschovány; metodu srovnávání hlavně k promýšlení božích zjevení. Ale musíme však připomenout, že všechny tři metody budou využívány při zkoumání všech věcí. Je pravidlem, že jako první probíhá analýza, poté syntéza a jako

⁴³ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. VIII, §9. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 168.

⁴⁴ Tamtéž, kap. IX, §1-§11, s. 169-171.

⁴⁵ PATOČKA, J. *Komenského Všeobecná porada*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 180.

poslední synkrise, protože ta může porovnávat jen ty věci, které jsme už předtím poznali. „Při všeobecném světle musíme tedy užívat všech těchto metod, toužíme-li vše, co je na světě nepatrného nebo vzdáleného nebo alespoň nepřístupného našemu zraku, přece jen vidět a pak správně vykonat to, co je vykonat třeba.“⁴⁶ Takže vše, co je vystaveno našemu zraku, je třeba prozkoumat analyticky, abychom viděli součásti věci; synteticky, abychom se dostali do kontextů těch součástí; synkriticky, aby se zcela jasně ukázala elementární forma věci i zákony, podle kterých se s tou věcí zachází. Stejným způsobem se také naučíme vyrábět: nejdříve analyticky prozkoumáme předlohu, pak synteticky předlohu imitujeme a nakonec synkriticky porovnáme napodobeninu s předlohou.⁴⁷

---

⁴⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. IX, §17. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 172.

⁴⁷ Tamtéž, kap. IX, §12-§19, s. 171-172.

2. Gnoseologie

Světlo u Komenského „*platí nejen za nutný předpoklad veškerého poznání, ale rovněž za jeho základní, aktivně působící prostředek.*“⁴⁸ U Komenského metafyzika světla poskytuje podobu a zaměření také teorii poznání. Jan Čížek popisuje Komenského poznávací proces jako proces, který je založen na senzualistickém základě, opírajícím se o prioritu zrakových vjemů. Za první naše oko, kterým věci okolo nás vnímáme bezprostředně, považuje Komenský smysly. Empirická přiměřenost těchto smysly nabytých dat je Komenskému zásadním způsobem vymezena přítomností světla, ve kterém se poznávaná věc vnímajícímu subjektu nějak jeví. Smyslové poznání znamená podstatu a nutnou podmínku všeho dalšího teoretického myšlení. Člověk pak vyhodnocuje všechny podněty, získané skrze smysly svým rozumem.⁴⁹

Jan Čížek dále zdůrazňuje, že na počátku gnoseologického procesu je smysly vnímatelné a vnímané světlo v lidském, materiálním světě (senzualistické hledisko), skrze jehož poznání je možno následně pomocí činnosti mysli (racionalistické hledisko) vystoupat až k jeho netělesnému, smyslům nedostupnému zdroji, tedy k Bohu.⁵⁰

Důležitou kategorií Komenského filosofie je stupňovitost, která má význam filosofický i didaktický. „*Světlo se rozsvěcuje, doutná a plane zpravidla po stupních*“⁵¹ Také poznávání má podobu postupně se šířícího světla. Vždyť přirozenost světla spočívá v jeho proudění.⁵²

2.1. Svět jako škola boží moudrosti

Pro Komenského je svět školou boží moudrosti. „*To ukazuje jednak věc sama, jednak zjevený nám boží záměr o jeho založení, jednak konečně stálá boží péče o jeho zušlechtění k moudrosti.*“⁵³ Svět jako škola sestává z vyučujících, učících se a z učiva.

---

⁴⁸ ČÍŽEK, J. *Filosofie Franceska Patriziho a Jana Amose Komenského ve světle jejich vrcholných děl*, cit. d., s. 28.

⁴⁹ Srv. Tamtéž, s. 27.

⁵⁰ Srv. Tamtéž, s. 28-29.

⁵¹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII, §1, cit. d., s. 78.

⁵² Srv. SOUDILOVÁ, V. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: SOUDILOVÁ, V., PALOUŠ, R. *Comenius redivivus*. cit. d., s. 76.

⁵³ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. I, §2, cit. d., s. 21.

„Vejdí kamkoli, kde jsou lidé, spatříš, že všude, dokonce i na poušti, kde je třeba i jediný člověk, se vyučuje a učí.“⁵⁴ Pro lidskou přirozenost je typická neustálá touha poznávat něco nového, vyučovat a učit se. Lidé jsou zrozeni k tomu, aby poznávali, dychtí po vědění, své poznatky touží předávat jiným, jsou dokonce schopni násilí, aby uhájili své názory. Vědění je neukojitelná touha, nekonečný proces.

Jan Patočka ve stati *O filosofii J. A. Komenského* píše, že svět je pro Komenského místo, kde člověk nachází své poslání a musí se mu naučit. Učí se mu z přírody, ze sebe a z božího slova - soupatřičných pomůcek k rozeznání toho, proč tu jsme. K tomuto rozpoznávání nás vede příroda, hlas svědomí, ale obě tyto věci vyžadují komentář a vedení, a to dodává třetí kniha, kniha Písma. Dále píše, že „výsost člověka spočívá na potřebě zároveň přijímat i dávat, nechávat se obdařit i obdařovat, otvírat se pro druhé a věnovat se.“⁵⁵ V tomto přejímání - dávání je základ školy, tedy lidská otevřenost.⁵⁶

Tento viditelný svět je jen předstupněm nebeské akademie, oné blažené věčnosti. Nikdo ale tento nižší stupeň nemůže přeskočit, každý se musí učit hledat Boha. Pozemská akademie je rozčleněna na tři třídy, podle trojích předmětů a nástrojů, knih a učitelů. Veškerý svět, který nás obklopuje ze všech stran, který je plný rozličných, pestrých tvorů, je první školou. Do této přírodní školy vstupuje každý rozumný tvor narozením a poznává ji pomocí svých pěti smyslů, které jsou jeho hlavními nástroji. Komenský nazývá tuto školu fysika. Po škole přirozené přichází na řadu vyšší škola, zvaná metafysika, která nese zcela jiné charakteristiky než škola nižší. Zde se vůbec nezabýváme světem, jenž je mimo nás, ale pouze podněty obsaženými v naší mysli. V této škole jsou naše předměty, knihy a učitelé v nás - naší mysli vstípený obraz boží, vymalovaný nesčetnými znaky vrozených pojmů, instinktů a schopností. K poznávání této školy je nezbytným nástrojem rozum, vnitřní světlo neboli oko duší. Následuje třetí, nejvyšší škola, kterou je hyperfysika. Tady může být jediný učitel, který nemá v ničem konkurenci, je nade vším, nejdokonalejší Bůh. Knihami této školy jsou takové, které jsou motivovány Bohem a napsané na rozkaz boží pro potřebu církve. Zde je nejdůležitějším nástrojem pokorná víra.⁵⁷

Všechny tyto školy jsou školami božími, jelikož jejich zakladatelem byl samotný Bůh. Byly otevřeny pro člověka, aby se v nich postupně vzdělával a zdokonaloval. Záměrem bylo, aby byl zveleben Bůh ve svém obrazu. Nenalezneme nikoho, kdo by neabsolvoval tyto tři školy, každý jimi musí projít.

⁵⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. I, §4, cit. d., s. 21.

⁵⁵ PATOČKA, J. *O filosofii J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 313.

⁵⁶ Srv. Tamtéž, s. 313.

⁵⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, §15-§18, cit. d., s. 13-15.

Mezi školami ale nalezneme daleko více odlišných rysů než rysů společných. Liší se s ohledem na vznik – stvoření světa je zásluhou boha Otce, osvícení myslí boha Syna a rozncení srdcí boha Ducha svatého. S ohledem na kvantitu předmětů – čím vyšší škola, tím méně předmětů, ale za to vznešenějších. S ohledem na knihy a učitele, jimiž jsme vzdělávání – v první škole se stáváme ontodidaktoi (jsme vzdělávání věcmi, jsoucny), ve druhé autodidaktoi (jsme vzdělávání sami sebou), ve třetí theodidaktoi (jsme vzdělávání Bohem). S ohledem na pokrok k dokonalosti - je žádoucí, abychom se řádně vycvičili v první škole tvorů a vyšli z ní jako tvorové dobře vnímající, ve druhé škole člověka abychom se stali tvorem vládnoucím a řídicím tvory a ve třetí škole Boha se máme stát tvorem co nejvíce podobným tvůrci, vyproštěným z vlády tvorů a sebe samého.⁵⁸

Ten, kdo vynakládá úsilí na vyhledávání pravdy všeho druhu, ten koná to nejposvátnější dílo. A naprosto stejně je tomu ve škole věcí smyslových, rozumových a duchovních. První škola připravuje cestu škole druhé a druhá třetí, a proto i pravdy přírodní ji budou bezpochyby připravovat pravdám morálním a duchovním.⁵⁹

Tato škola světa však vůbec nefunguje tak, jak si Stvořitel přál. Většina lidí začala zneužívat jeho dobroty a nechce se vzdělávat, žije jako nevzdělaná zvířata a na některých už je lidský jen jejich zjev. Zásadního cíle, totiž nalezení své blaženosti v Bohu nedosahuje už téměř nikdo. Dokonce i učencům jde pouze o hmotné bezvýznamné věci či marné pocty. Svět je těmito zbytečnostmi ohraničen a spěje k záhubě. Tento svět přestává být dílnou moudrosti, ale stává se spíše dílnou hlouposti, už nepěstuje mír, ale do popředí se dostává zuřivost, války a vraždy.

Pro Komenského je nejtrpčí, že na tomto světě se dostává místa i ateismu. Lidé už nechtějí věřit Bohu, jediné jiskérce naděje v lepší časy. „*Tato nešťastná obluda, atheismus, všude již buď zjevně vládnoucí nebo tajně se plazící, je přesvědčivým svědectvím toho, jak špatně prospívá škola světa*“⁶⁰

Původcem tohoto velikého zla je Satan, kníže temnot. Tento věčný ničitel našich ideálů svedl také člověka k hříchu odpadnutí a zapletl ho do temnot zmatků tak, že z nich nemůže ven. Bůh ale nenechává bez viny ani svůj lid – viní hlavně učitele, kteří špatně učí a kazí tím své žáky. „*Ztraceným stádem se stal můj lid, pastýři jeho jej svedli.*“⁶¹ Tma zahaluje zemi a mrákota lid. Lidé nevědí, kam jdou.

---

⁵⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, §19-§20, cit. d., s. 15-16.

⁵⁹ Tamtéž, §26, s. 18.

⁶⁰ Tamtéž, kap. II, §6, s. 26.

⁶¹ Tamtéž, kap. II, §7, s. 26.

Je však potřeba, abychom za pomoci Boha našli způsob, nějaký zázračný lék, který by pomohl odstranit z lidských duší nevědomost a obecné lidské zmatky uvedl v řád. Komenský zdůrazňuje, abychom měli při hledání takového léku na vědomí tři věci. První věc je, že boží rady spějí vždy k obecné nápravě, tudíž nesmíme v žádném případě hledat léky částečné. „*Proto jako Bůh na počátku vytvořil všechno v úplnosti, tak poskytuje vždy plně prostředky k tomu, aby se porušené věci mohly plně napravit.*“⁶² Lék tedy musí být obecný. Druhou věcí je, aby lék nenesl žádné známky násilí, musí být mírný (to vyžaduje lidská přirozenost). A poslední věcí je, aby lék byl dostatečně silný a působivý, a tak účinný. Nejde nám o to, aby nemoc jen pozastavil, chceme ji odstranit. Světlo je jednoznačně lékem nejlepším.

„*Světlo všecko působí, aniž donucovalo, světlem a ve světle získávají věci přece teprve svůj tvar, své vlastnosti, své působnosti, krátce celou vlastní povahu.*“⁶³ Dalo by se říci, že světlo otvírá všechno pro sebe i pro všechny další. Náprava lidských věcí potřebuje světlo lidských myslí. A tak se světlo stává návodem pro pochopení procesu výchovy. Jan Patočka k tomu ještě dodává, že Komenského pojetí výchovy je jedním z posledních následků novoplatónské metafyziky světla.⁶⁴ Výchova je tedy všeobecné poslání lidského života - lidský život bez ustavičného vpravování, sdělování vědění, znalostí, dovedností není možný. Člověku jako obrazu Boha je totiž vlastní neukojitelná žádostivost vědění a také potřeba se o vědění dělit.⁶⁵

Stať Uweho Voigta upozorňuje, že Komenského *Cesta světla* je spojením jeho teorie poznání a představy dějin jako cesty k míru. Ukazuje, že všechny konflikty by se daly řešit kreativní komunikací. Tato komunikace spočívá v souvislosti mezi teorií poznání a uchopením dějin. Spojnicí mezi oblastí poznání a oblastí dějin je bohatě rozpracovaná analogie mezi fyzickým a duchovním světlem, která se v obou oblastech ukazuje jako akt čisté komunikace, naprosté kooperace mezi tvořivým zdrojem a dovršujícím cílem. „*Light consists of an act of mere communication, of an exchange between the source of light and the objective termination of the beam of light which has to cross a medium between source and aim.*“⁶⁶ Všude tam, kde je tento tok přerušen, světlo přestává existovat. V ustavičné vzájemné lidské komunikaci se zdokonaluje a také završuje lidské vědění. Podle Voigta

⁶² KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. IV, §8, cit. d., s. 33.

⁶³ PATOČKA, J. *O filosofii J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 313.

⁶⁴ Srv. Tamtéž, s. 314.

⁶⁵ Srv. PATOČKA, J. *Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke Všeobecné poradě*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 264.

⁶⁶ „Světlo se skládá z činu pouhé komunikace, výměny mezi zdrojem světla a dovršujícím cílem záře světla, který má protínat střed mezi zdrojem a cílem.“ - přel. Jana Stejskalová
VOIGT, U. *The way of light as a way towards peace. The connection between theory of knowledge and understanding of history in Via lucis*, cit. d., s.118.

preferuje Komenský nenásilný postup – dosažený zisk světla nemá být v žádném případě ničen, nýbrž přiřazován. Nesmíme dějiny přerušovat, jen je očistit od všech omezení.⁶⁷

Podle Jana Patočky máme jediný lék dnešní zkaženosti a zatemněnosti a tím je obecné světlo, které je analogické Slunci ve světě fyzickém. Historické argumenty dosvědčují, že toto světlo vzejde.⁶⁸

---

⁶⁷ Srv. VOIGT, U. *The way of light as a way towards peace. The connection between theory of knowledge and understanding of history in Via lucis*, cit. d., s.122.

⁶⁸ Srv. PATOČKA, J. *Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke Všeobecné poradě*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 264.

3. Dějiny jakožto stupňování světelného jasu

Kategorie stupňovitosti hraje v Komenského světelné metafyzice nenahraditelnou roli. Tato kategorie má dvě fáze – sestupnou a vzestupnou.

Vše se děje po stupních. Ani samo slunce nezáří hned svou plnou září. Ráno je světla méně a je chladněji, protože slunce se teprve probouzí a z nejhlubších temnot vytryskávají jeho první paprsky. Po tom, co se popere s největší tmou, se vznáší nad obzor a čím je výše, my pocítujeme větší světlo i teplo. Až dosáhne bodu, kdy jeho paprsky budou nejkolmější, můžeme se těšit světlu i teple největšímu. Někdy se mohou vyskytnout stavy jako velká oblačnost, srážky či mlha, které postupné rozzařování slunce komplikují a zpomalují. Ale slunce, tento životadárný princip se s těmito nástrahami statečně potýká a nakonec nám, i když třeba se zpožděním, své světlo láskyplně zjevuje. Rozumové světlo duší, moudrost, funguje na podobném principu, protože i ta osvětluje lidskou mysl jedinečně postupně.⁶⁹

Bůh si přál, aby se rozumové světlo odhalovalo postupně, proto nestvořil všechny lidi najednou, ale chtěl, aby se rozmnožovali postupně. Tak bychom se taky měli poučovat z chyb generací předchozích a stávat se moudřejšími. Pozemský život je pro člověka přípravou na božskou akademii, a tak procházíme odstupňovanými třídami, kterými se postupně přibližujeme Bohu. Jak přecházíme do vyšších tříd, stáváme se moudřejšími. Lidé ani nemohou konat jinak než kráčet krok za krokem, to totiž může jedinečně Bůh. Člověk se všemu musí od počátku učit, protože přišel na svět z hlubin temnot. Učit novým věcem se může tak, že je dělá, zhotovuje. A tímto zhotovováním jiných věcí, zhotovuje i sám sebe. V této souvislosti také Komenský uvádí, že „*nejsme moudřejší než naši předchůdci proto, že bychom byli nadanější, ale proto, že žijeme v pozdější době.*“⁷⁰ První lidé nedokázali objasnit všechny věci, protože neměli boží zjevení. Božím knihám a jejich záhadám může lidstvo porozumět až plynutím času – čím více lidí se bude věnovat zkoumání a promýšlení těchto knih a jejich problémů, tím blíže budeme jejich pochopení. Ale sám Komenský nás upozorňuje na to, že to, co je důležité, vzniká zdlouhavě.⁷¹

⁶⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII, §1, cit. d., s. 78.

⁷⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. XIII, §10. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 201.

⁷¹ Tamtéž, kap. XIII, §6-§16, s. 200-202.

Komenský nám postupně odkrývá šest historických stupňů, cest, které lidé začali poznávat a uplatňovat, aby se přiblížili rozumovému světlu. Komenský hledá ještě stupeň sedmý, ten plný, nejvyšší a universální.

Jako první cesta je zmíněna autopsie. Bůh poskytl prvnímu člověku, který byl ještě sám bezprostřední a přesný pohled na věci. Tento člověk měl za úkol prohlížet a zkoumat povahu všech živočichů. Tímto bádáním nad živočichy zjistil, že mu něco chybí. Všichni se totiž párovali, sdružovali a on toužil mít také svou družku. Bůh, protože je tak vlídný, obdaroval člověka družkou. „*Tím však začíná vzájemný odraz světél obou účastníků do sebe, lidské sdělování a účast na tom, co každým z obou nebylo prožito přímo.*“⁷² Aby si mohli mezi sebou předávat poznání, začali rozmlouvat, navzájem si líčit různé věci, a tak vzniká další stupeň, vzájemná řeč. Nyní už se mohli vzájemně ptát a odpovídat si a tím se oba vzdělávat. Komenský se domníval, že v procesu poznání jsou důležitější uši než oči z toho důvodu, že „*také o těch, jež není možno vidět, můžeme druh druhu řečí poučovat a vzájemně rozmnožovat vědění.*“⁷³ Lidé se začali přirozeně rozmnožovat a zajímat se o věci neplodné a marné. Východiskem z této situace se stala veřejná shromáždění. Ta navrátila pozornost lidí k věcem prospěšným a svatým, o kterých se učí právě v těchto školách.⁷⁴

Když vzrůstalo množství zaměstnání a práce, pak došlo k objevení písma. Práce přivodila v lidských myslích zmatek a písmo mělo být pomocníkem pro vratkou paměť. Písmo nám garantuje, že naši potomci se spolehlivě dozvědí nezbytně důležité věci naší doby. „*Jeho zásluhou se lidé od sebe vzdálení mohou zpravovat o všech potřebných záležitostech a i mrtví mohou dávat zprávy živým.*“⁷⁵ Číst a psát nejsou záležitosti lehké, a proto byly otevřeny veřejné školy, ve kterých se tomuto umění učí mnoho žáků současně.⁷⁶

Další cestou světla je knihtisk. Ten zajistil, aby se knihy mohly s ohromnou rychlostí rozmnožovat. To představovalo obrovský zlom. Knihy se už nemusely zdlouhavě prepisovat, a tak se svět knihami, ale i vzdělanými lidmi postupně zaplňoval. Lidé začali být v kontaktu s minulými stoletími, mohli konečně řádně studovat dějiny i všechny jiné obory. Knihtiskem byl odstartován rozkvět dalších umění jako studium jazyků, náboženství, písemnictví, atd.⁷⁷

Následující cestou světla je umění plavecké (mořeplavecké). To mohlo být vynalezeno jen díky magnetce. Způsobilo, že lidé žijící na různých místech světa, kteří se

⁷² PATOČKA, J. *O filosofii J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 314.

⁷³ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII, §4, cit. d., s. 79.

⁷⁴ Tamtéž, kap. XIII, §3-§5, s. 79.

⁷⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. XIII, §22. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 202.

⁷⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII, §6, cit. d., s. 79 - 80.

⁷⁷ Tamtéž, kap. XIII, §7, s. 80.

vůbec neznají, aby se mohli navzájem setkat. Tak se mohli stýkat vzdělání a moudří lidé z jiných kontinentů a vést mezi sebou ty nejčistší dialogy. Lidé si mohli i přes velké vzdálenosti přijít na pomoc. Došlo k objevu nových, doposud neprobádaných krajů a národů a my jsme byli připraveni šířit k nim světlo. Komenský se nechce ztotožnit s tím, že prvotním účelem tohoto umění bylo obchodování, protože boží záměr směřuje výše.⁷⁸ Jan Patočka ve své stati *Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke Všeobecné poradě* popisuje, že Komenský se dívá na mořeplavectví „jako na prostředek šíření evangelia, tedy knihy, u níž je knihtisk předpokladem planetární působnosti, ke všem, i barbarským, vzdáleným národům, a z toho hlediska je jeho princip proveden důsledně.“⁷⁹

Nyní by měla následovat sedmá cesta světla, stupeň nejvyšší. Ze všech světél, která byla doposud odhalena, vznikne světlo jediné, nejsilnější k obecným potřebám lidského rodu. Aby i ti méně chápaví, méně bystřejší byli postaveni na světlo, v němž by bylo možné vše snadněji pochopit. Toto světlo by bylo příjemné pro obecný soulad ve všem, ukázaný všem. Sedmá cesta světla bude na světě poslední, protože nad ní už nemůžeme nic dokonalejšího myslet. Po ní zbude opět autopsie, ona blažená osmá na nebesích a pak už žádný nový stupeň nepřijde, „protože ono zření blažených nebude znamenat potůčky znalosti věcí, ale samotnou studnici, Boha, v němž blažení budou vidět a mít všechno bez konce.“⁸⁰ S těmito sedmi cestami rozumového světla se to má tak, že každý následující stupeň neruší stupeň předchozí, ale naopak ho uzavírá a upevňuje. Tento další stupeň nevznikl na základě shledání nedostatečnosti nebo zneužívání méně dokonalejšího stupně a nevznikl ani přispěním lidské touhy nebo spolupráce. Tak poslední cesta světla sjednotí všechny předcházející cesty do jedné a tak se stanou nejznamenitějšími.⁸¹

Jan Patočka dodává, že myšlenka o postupnosti, podle níž kterýkoli pozdější stupeň nevyloučí předchozí, nýbrž zahrnuje jej v sobě a utvrzuje, hezky vykresluje, jak si Komenský představuje historický vývoj. Ten je pro něho množování jsoucna, reality, dokonalosti, které nekráčí do nekonečna, nýbrž vždy předpokládá maximum, ideální, nejvyšší stupeň.⁸²

Tutéž vzestupnou tendenci můžeme zaznamenat také v rozsahu užití. Autopsie šíří světlo poznání pokud jde o jednotlivce, řeč pokud jde o partnery, dva jednotlivce. Řeč posluhuje mnohým na veřejných shromážděních, kde jsou lidé shluknutí na jednom místě

---

⁷⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII, §8, cit. d., s. 80.

⁷⁹ PATOČKA, J. *Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke Všeobecné poradě*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 265.

⁸⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII, §11, cit. d., s. 82.

⁸¹ Tamtéž, kap. XIII, §10-§12, s. 82.

⁸² Srv. PATOČKA, J. *Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke Všeobecné poradě*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 265.

ve stejném čase, ale písmo už prostupuje i k těm nepřítomným. „*Knihtisk spojuje světla staletí; všechny dávné věci uvádí na světlo a všechny nové věci se starými zachovává potomstvu.*“⁸³ Knihtisk ale mohl sloužit jen v rámci jednoho národa, ostrova či světadílu, dokud se nezrodilo plavectví. To už umožnilo rozšíření po celém světě.⁸⁴

Bůh jako první cestu zvolil autopsii, aby ji každým následujícím stupněm mohl zdokonalovat, chtěl udivovat člověka stále skvělejšími věcmi a lidé mu za to děkují pochvalami. Boží dobrota je nevyčerpatelná a i nadále nás překvapuje. Vše musíme vnímat jako boží dary a děkovat za ně.

3.1.Sedmá cesta

Panharmonie, nezhasitelný plamen je tou poslední cestou vytouženou. Naznačuje jednotný užitek všech darů božích. Musíme vynakládat co největší úsilí, aby všichni lidé začali v tomto pevném a mocném světle otvírat oči. Tím by byli připraveni ke čtení všech božích knih a jejich následnému porozumění, což je žádoucí. Nejdůležitější je, abychom pátrali a s pomocí Boží i objevovali všeobecný užitek ze všech božích darů, kterými nás Bůh postupně obdarovával. Je třeba, „*aby se proto všichni také začali jeden druhému otvírat (jako by obývali jeden dům) i využívat svých velkých darů pro společné blaho a aby se nakonec všichni rozplynuli v Božích chválách.*“⁸⁵

Komenský tvrdí, že jsme dospěli ke konci věků, odkud máme být zanedlouho přemístěni na nebeskou akademii, a tak už se nám oznamuje vše, co ještě zůstává nepoznané. Už známe prostředky, pomocí nichž máme rozšiřovat světlo a zahánět tmu. Naší povinností je nyní všechny paprsky plně sloučit do jedné nemohutnější záře, která pronikne kamkoli. Tma bude nadobro rozptýlena. Vše se rázem stane jasné. Moudrost zvítězí nad hloupostí, moc nad vzpurností a dobrota nad špatností.⁸⁶

„*Výraz panaugie, který se vyskytuje již ve Via lucis, znamená právě světlo soustředěné, universální, dostatečné ke všem lidským účelům, maximum a ideál světla, člověku vůbec dosažitelný.*“⁸⁷

---

⁸³ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII, §13, cit. d., s. 83.

⁸⁴ Tamtéž, kap. XIII, §13, s. 82-83.

⁸⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. XIII, §26. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 203.

⁸⁶ Tamtéž, kap. XIII, §27, s. 203.

⁸⁷ PATOČKA, J. *Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke Všeobecné poradě*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 269.

4. Čtyři nástroje šíření universálního světla

Vyvrcholení neboli všeobecné ozáření nemůže nastat bez čtyř adekvátních prostředků. Těmito neodmyslitelnými prostředky jsou universální knihy, universální školy, universální sbor učených mužů a universální jazyk. Komenský v *Cestě světla* říká, že „všechno to je nové a musí to být novou péčí od základů vybudováno.“⁸⁸

Podle Jana Patočky vznikají z projektu všeobecného, jednotného poznání projekty nových nápravných opatření, universálních všeovědeckých knih (Pansofie, Panhistorie, Pandogmatie), universálního sboru světla, mezinárodní pansofické akademie a universálního mezinárodního jazyka.⁸⁹

*„Postupně se šířící a ustavičně mohutnější proud soustředěného světla universálních škol, universálních knih, universálního jazyka, universálního světelného sboru se nezastavuje u hranic vševědění, nýbrž stává se hybnou silou všeobecné nápravy věcí lidských.“*⁹⁰

4.1. Universální knihy

Universální knihy by měly být pravé a dokonale uspořádané přehledy všeho, co lze vědět. Jejich prioritami budou tři důležité věci: úplnost, řád a pravda. Úplnost zajišťuje všechno, co přispívá k dočasnému a věčnému stavu. Řád má za úkol, aby vše probíhalo v absolutní souvislosti od prvních věcí k posledním. Pravda zase, aby se do žádné výpovědi nedostala příměs výmyslu a nepravda; prostě aby bylo vše interpretováno zcela pravdivě. Bude třeba tří takových knih, od sebe věcně odlišných. Těmito třemi knihami budou Pansofie, Panhistorie a Pandogmatie. Pansofie v sobě ponese jádro věčné pravdy neboli všechn primární stav věcí, jak jsou ve svých ideích. Ten, kdo se bude chtít stát moudrým, bude muset tuto knihu znát. Tato kniha bude ze všech nejuniversálnější – rozevře před očima všech všechno, co člověk k životu potřebuje vědět, věřit, konat a očekávat. Dále bude postupovat zcela přímo a nejvíce přihlížet k řádu, abychom nemohli o

⁸⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XV, §1, cit. d., s. 96.

⁸⁹ Srv. PATOČKA, J. *Literární plány a díla J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., s. 73.

⁹⁰ TRETERA, I. *Bylo Komenského pojetí světla „předosvěcenské“?*. In: NYTROVÁ, O. *Dialog na cestě 2*, Praha: Blahoslav, 2006, s. 81 - 82.

ničem pochybovat. Tato kniha akceptuje jen to, co nesporně ob stojí ve zkoušce smyslů, rozumu a božího zjevení. Bude muset být nanejvýš úplná, nanejvýš snadná a nanejvýš celistvá. Panhistorie vyloží pestrost jednotlivých věcí (jednotlivé činnosti věcí, případy a výsledky). Tato kniha bude jakýmsi výčtem příkladů. „*Nebude ničím jiným než jasným divadlem běhu věcí (přirozených i umělých, mravních a duchovních), které již ve svých obecných idejích byly popsány v pansofii.*“⁹¹ Bude se zaměřovat hlavně na děje přírodní, protože zejména tady se tají kořeny naší moudrosti a kořeny k založení čisté pansofie. Komenský v *Cestě světla* ještě podotýká, že je třeba induktivních dějin. V nich by bylo obsaženo všechno, co bylo kdy pravdivě poznáno. Srovnáváním a probádáváním jednotlivých případů by pak byly odhaleny samotné universální zákony přírody. Pandogmatie se bude zabývat různými názory různých lidí o věcech. Budou ji číst ti, kteří budou toužit po plné učenosti. Tato kniha bude sepsána podle zákonů dvou předešlých knih, aby obsahovala všechno (co je klíčové pro tvrzení nějaké pravdy nebo pro odhalení omylu), uspořádaně (chronologicky, jak žili a psali jedni spisovatelé po druhých) a pravdivě (bez lícidel nebo přetvářky). Tyto tři universální knihy budou nejskutečnějšími svítilnami universálního světla, pokud budou náležitě zpracovány podle svých idejí.⁹²

4.2. Universální školy

Musí se vynalézt účinný prostředek, který by způsobil, aby všichni chtěli a uměli universální knihy náležitě používat. „*Moudře zřízených škol je tedy bezpodmínečně třeba, aby mysl mládeže (...) spoutaly rozumnou kázní, získávaly a účinně připravovaly k přijímání moudrosti, připravovaly jako pole k vhodnému přijímání semene.*“⁹³ Právě ve vzdělání ještě neporušené mládeže spočívá naděje na nápravu světa. Naším posláním je vzdělávat lidi hned od nejtělejšího dětství. Jakmile bude dítě odstaveno od mléka a odtrženo od matčina prsu, musíme začít utvářet a přetvářet. Z toho důvodu musí být vybudovány universální školy. Ideálem universálních škol bude, aby všichni, to jest všechny národy, jazyky i jednotlivé osoby byli vysvobozeni ze zajetí nevědomosti a nevzdělanosti. K tomu je nezbytné včasné vzdělávání duší, aby začaly být povolnými a poslušnými Boha a učitelů a aby si důkladně osvojily úctu k boží vůli a smysl pro příští život. Dále je nezbytné učení čtení, protože slouží jako nástroj k četbě a chápání obecných knih; a přátelské předávání známých podkladů vědomostí, na kterých jsou založeny obecné

---

⁹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XVI, §12, cit. d., s. 103.

⁹² Tamtéž, kap. XVI, §1-§25, s. 100-108.

⁹³ Tamtéž, kap. XVII, §3, s. 109.

knihy, což je hlavně „*soubor smyslových věcí celého světa, všech příběhů Písma svatého a společných pojmů ducha.*“⁹⁴ Takové školy mohou vyrůstat všude, kde jsou lidé, protože prostředků se dostává všude. Komenský by si přál, aby se mohli vzdělávat všichni bez výjimky, tedy i děti chudých rodičů a sirotci. Je v zájmu nás všech, aby do lidské společnosti nepronikali žádní pohodlní a nesnaživí lidé.⁹⁵

Jan Patočka považuje *Cestu světla* za didaktiku na nové úrovni universální reformy. Reforma škol je nyní zapojena do soustavy opravy ne pouze školských, nýbrž všech institucí, které celý život člověka mají udělat explicitně tím, čím je neuvědoměle a živelně – školou boží moudrosti, tj. světla.⁹⁶

4.3. Universální sbor

K získání všeobecné nápravy jsou potřeba také lidé, kteří na tomto díle budou pracovat. Ti budou s pomocí boží přivádět dobré záměry k toužebnému výsledku. Tito muži budou pečlivě vybráni, musí být nadaní, důmyslní a zbožní, vroucně milující veřejné blaho. „*Budou jakousi stráží blaha lidského pokolení, budou promýšlet všechny možné cesty, způsoby a příležitosti, jak hledat všechno všem potřebné, jak rozšiřovat, co bylo nalezeno, a jak chránit před porušením to, co bylo rozšířeno.*“⁹⁷ Bude potřeba velkého množství těchto vyvolených mužů. Jen obrovská skupina moudrých mužů může zachránit svět - budou sloužit společnými silami a neustálou prací všem lidem, dokud budou existovat. Jediným záměrem práce je, aby všechny boží dary byly společné celému světu, a proto musí být k této práci vybrány osoby, které v sobě cítí božský popud k této práci. Komenský žádá, aby v každém národě byli jmenováni placení vědci, jejichž úkolem by byla péče o všeobecné vzdělávání. Tito strážci a opatrovníci universálního vědění o sobě musí navzájem vědět a musí vytvořit jakousi koalici, která bude spoutána neporušitelnými zákony. „*Rozhodneme-li se tedy sbírat k obecnému užívání všechny boží dary a všechny lidské vynálezy, žádným způsobem se svět neobejde bez vzájemného styku moudrých mužů.*“⁹⁸ Je žádoucí, abychom společnými silami bojovali proti sektářství, které bude zahrnuto universálností. V tomto množství vědců je třeba nutně zavést řád, který nastolí jednotu. Řád zajistí, aby každý pracoval ku prospěšnosti celku. Jádrem tohoto řádu bude jediný muž, předseda sboru. Tento vedoucí bude bydlet na důkladně vybraném místě,

⁹⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XVII, §5, cit. d., s. 110.

⁹⁵ Tamtéž, kap. XVII, §2-§7, s. 109-111.

⁹⁶ Srv. PATOČKA, J. *O filosofii J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 312.

⁹⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XVIII, §2, cit. d., s. 112.

⁹⁸ Tamtéž, kap. XVIII, §7, s. 113-114.

aby se k němu mohli doplavit všichni občané světa a jednotliví členové ho budou písemně informovat o všech důležitých věcech. Komenský se domnívá, že by tímto sídlem měla být Anglie. Členové tohoto důstojného společenství se musí neustále radovat, že byli ustanoveni za pedagogy a ošetřovatele lidského pokolení. Každý z nich se bude snažit konat svou práci nejlépe, jak bude umět a přitom se bude moci spolehnout na milosrdenství a pravdivost Boha. Každý člen bude mít povinnost zaslat alespoň jednou ročně dopis předsedovi sboru, kde by mu oznámil všechny zprávy ze své oblasti. Předseda zase obeznámí ostatní členy a všichni budou vědět o událostech celého světa.⁹⁹

Jan Patočka nás ve stati *Filozofické základy Komenského pedagogiky* upozorňuje, že podle Komenského je nezbytné zavést opatření, která napomohou k udržení náležitě ustaveného pořádku v lidských věcech. Představuje nám tedy tři nejvyšší sbory, zcela nové instituce mezinárodního života, které jsou prvními obrysy budoucího universálního, všelidského zřízení. Jejich úkolem je kontrolovat a hlídat, aby se vše nevrátilo do starých kolejí. Tyto tři rozhodčí sbory mají rozhodovat o všech rozporech, které by se snad mohly vypuknout mezi vzdělanci, kněžími a vladaři. Těmito slavnými institucemi jsou sbor světla, konsistoř svatosti a mírový soud. Všechny mají mezinárodní povahu. „*Všechny tyto instituce se vytvoří fúzí dosavadních institucí státních a národních, či lépe delegací z institucí dosavadních.*“¹⁰⁰ Jako zástupci budou zvoleny osoby nejvíce významné. Každý z těchto sborů by měl být čímsi jako mezinárodním ministerstvem osvěty, kultu a spravedlnosti.¹⁰¹

Sbor světla je jakýmsi nejvyšším ministerstvem školství. Podle Jana Patočky jde o světovou akademii pansofickou zčásti po vzoru Domu Šalamounova.¹⁰² Jeho posláním je dozírat na školy, její zaměstnance, zkoušet metodu učení, učební pomůcky a dokonce má zaveden i tiskový dozor. Mezinárodním úkolem příslušníků sboru světla bude šířit civilizaci ke všem národům. Zaostalým národům bude poskytnuta potřebná pomoc, aby se dostaly na úroveň ostatních, vyspělejších národů. Školy budou všude. Nemůže nastat situace, že by do jakéhokoli kraje, třebaže toho nejzapadlejšího, nedolehlo dobrodiní osvěty. Členové sboru budou mít na starosti, aby všude byl dostatek knih a aby ty nejpotřebnější byly neustále k dispozici v národních jazycích. Přísně je dohlíženo na

⁹⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XVIII, §1-§13, cit. d., s. 112-116.

¹⁰⁰ PATOČKA, J. *Filozofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, Praha: Oikoymenh, 1997, Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 9, s. 225.

¹⁰¹ Srv. Tamtéž, s. 225-226.

¹⁰² Srv. PATOČKA, J. *Literární plány a díla J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., s. 73.

tiskaře, které jmenuje úřad, církev a sbor světla. Tisknout se bude vždy jen to, co předloží tiskaři veřejná autorita.¹⁰³

Mírový soud bude také obdobným mezinárodním ministerstvem. Jeho hlavní funkcí bude řešit politické konflikty, ale bude mít také stálou funkci dozorčí a poradní. Povinností tohoto tribunálu bude kontrolovat a šířit mírové myšlení ve společnosti a probouzet mysl pro spravedlnost a právo. Jeho poslání bude také výchovné. Bude dále dohlížet na kontrolu radnic, sněmů, zakládání kolonií a na emigrace v případě, že by došlo k přelidnění, aby se kolonizování vykonalo prostřednictvím mírových rozhodčích. Aby byly co nejvíce omezeny donucovací prostředky společnosti, bude kladen dozor na soudnictví a na humánní výkon trestů. Další podstatnou věcí bude, že budou stanoveny normy universálního práva, jež se budou vztahovat na všechny státy a národy.¹⁰⁴

Světová konsistoř bude mít rovněž výchovný charakter. Její hlavní funkce bude ekumenická, založená na jednotě jednotlivých církví. Konsistoř bude dbát o dobrovolnou zbožnost, která se bude dít bez donucovací moci. Bude zároveň pěstovat sociální dílo a bdít nad mravním životem. Musí pečovat i o práci misijní.¹⁰⁵

*„Všecky tyto nápravné instituce, které znamenají v 17. století jeden z nejdalekosáhlejších návrhů mezinárodní organizace, pocházejí vesměs z panharmonického ducha, metody a základu.“*¹⁰⁶ Panharmonický duch je charakterizován snahou o pokoj a smírné řešení svárů. Tyto tři všenápravné instituce vzniknou dohodou mezi národy. Bude svoláno veliké zasedání, jakýsi světový koncil politiků, učenců a theologů, kde budou přítomny z každého národa jen ti nejlepší zástupci. Pokud se tam bude jednat pouze podle norem pansofie a panharmonie a žádných jiných, dohoda bude jistá.¹⁰⁷

4.4. Universální jazyk

Je nutné vytvořit jediný jazyk, který bude společný celému světu. Tento vynález způsobí, že *„si budou všichni lépe rozumět, užívajíce týchž slov, a bude to i na první pohled patrným znamením, že toto všeobecné světlo proniklo ke všem, snahy po vzdělání pevněji zakotví mezi všemi a bezpečněji se budou šířit k potomkům.“*¹⁰⁸ Universální jazyk musí být pro všechny přijatelný, příjemný a láskyplný. Komenský odmítá považovat za

---

¹⁰³ Srv. PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., s. 226.

¹⁰⁴ Srv. Tamtéž, s. 226.

¹⁰⁵ Srv. Tamtéž, s. 226-227.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 227.

¹⁰⁷ Srv. Tamtéž, s. 227-228.

¹⁰⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIX, §6, cit. d., s. 119.

všeobecný jazyk latinu. Latinským jazykem bychom totiž pomáhali jen sobě, ale ne národům nevzdělaným, pro které latina představuje značnou obtížnost. Universální jazyk musí být ze všech jazyků nejbohatší a všestranně dostačující – tuto podmínku latina nesplňuje, protože je skrovná na složeniny a odvozeniny. „*Universální jazyk musí být universálním lékem proti zmatenosti pojmů.*“¹⁰⁹ To bude zaručeno, jestliže jazyk bude postupovat souběžně s věcmi a bude spojovat slova tím řádem, jakým se pojí mezi sebou věci. Je tedy třeba, aby byl sestaven jazyk zcela nový, od všech ostatních odlišný. „*Základem pro jeho sestavení má být analýza všeho jsoucna, kterou provede vševěda.*“¹¹⁰ Tento jazyk bude snadnější, aby se mu každý mohl učit bez časové a věcné ztráty; lahodnější, aby nám bylo potěšením, až se mu ho budeme učit; dokonalejší, aby jeho znalost byla prospěšná k pochopení věcí samých. Naším přáním je tedy jazyk rozumový, který v sobě nebude mít nic jiného, než co by sloužilo vystižení smyslu; analogický, který by nezahrnoval žádné nepravidelnosti; harmonický, který by prostým zvukem vyjadřoval podstatu všech věcí. „*Kdyby ten jazyk byl přijat společným souhlasem lidského pokolení, všichni by s radostí poznávali, že bude nejvhodnějším prostředkem pro vyvolání vzájemné náklonnosti lidí a pro sblížení pravdy s pojmy věcí.*“¹¹¹ Po této úpravě budeme moci dobu nazývat osvícenou a mírovou, až světlo a pokoj budou přítomny ve věcech, v pojmech věcí a ve slovech. Takový nový jazyk bude nejkrásnějším nástrojem, aby moudrost boží byla před očima světa ilustrována zcela novým způsobem. Už mnohokrát předložil Bůh prostřednictvím jazyka úžasnou ukázkou své blažené moudrosti, ale toto bude podle Komenského vrchol. Vždyť tímto vrcholem v oboru jazyka je uvedení jazyků v jednotu a soulad, skoncování se zmateností a rozptýleností. Když budeme takto postupovat, celý svět se bude moci zanedlouho pyšnit jedinými rty a jednotou národů.¹¹² „*Nové vědění, nové světlo duchů se musí vyjadřovat také novým, všeobecně přístupným a srozumitelným způsobem, příznakem nejvyššího zdokonalení toho, co činí člověka, bytost mluvící, společenským tvorem.*“¹¹³

---

¹⁰⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIX, §12, cit. d., s. 121.

¹¹⁰ PATOČKA, J. *Literární plány a díla J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., s. 73.

¹¹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIX, §15, cit. d., s. 122.

¹¹² Tamtéž, kap. XIX, §6-§17, s. 119-123.

¹¹³ PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., s. 218.

4.5. Stav světa po úpravě

Až nastolíme ryzí vševědu, vzejde pravé světlo. V tomto nefalšovaném světle se odhalí podstata všech věcí a pak už nic nezůstane nepoznané ve věcech největších i nejmenších, zřejmých i skrytých. Každým dnem pozorovatelé odhalují nová tajemství ze zákoutí všech božích knih, přírody, Písma, lidského ducha, a přece se tam stále skrývá mnoho nepoznaného a neprobádaného. A protože všechny skryté obrazy patří tomuto životu a nebyly dány nadarmo, je důležité, aby se všechny v tomto životě staly zjevnými. Bůh je nanejvýš dobrý a všechno skryté se nám chystá zpřístupnit. A chce to zpřístupnit pravdivě, tedy tak, že nám odhalí samotné příčiny věcí. To způsobí, že každý, kdo se bude dívat, jednoznačně uvidí, co všechny věci jsou, proč žádná z nich nemůže chybět nebo být třeba jinak. A pak jednou nastane čas, kdy se lidé nebudou vzdělávat sami od sebe, ale jejich jediným učitelem bude Bůh. Budou naslouchat slovům božím, sledovat boží díla a tím se řídit. Knihy boží budou otevřeny a každý, kdo je bude prohlížet a číst, jim zároveň porozumí. Toto všechno způsobí, že lidé uvěří božím tajemstvím a pochopí, že Bůh je jediným věčným světlem. Universální školy zajistí rozšíření světla ke všem vůbec, všichni budou znát našeho všemohoucího Boha. Universální sbor zaručí, že světlo bude neustále šířeno stále početnějším lidem. „*Až budeme mít universální jazyk a až vejde v užívání národů, stane se celý svět jeho obyvatelům přístupným, takže bude podle libosti a beze vší překážky každému možno, třeba po všech pásmech cestovat, vyučovat i učit se.*“¹¹⁴ Satan bude svázán řetězem všemohoucnosti našeho Boha a uvězněn do propasti své tmy. Po všech těchto opatřeních budeme konečně vidět, že moc pravdy vyzbrojená světlem je skutečně nepřekonatelná. Ze světa zmizí nenávisť, nesnášenlivost, rozepře, protože všichni lidé budou spatřovat tytéž pravdy. Komenský dále říká, že lidé se navrátí ke zdravému rozumu a budou udržovat život rozumný, duchový a božský.¹¹⁵

---

¹¹⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XX, §7, cit. d., s. 128.

¹¹⁵ Tamtéž, kap. XX, §3-§13, s. 126-131.

5. Přírodní filosofie

Komenský o přírodní filosofii pojednal v několika dílech, z nichž nejdůležitější jsou *Synopsis physicae (Přehled fyziky)* a *Mundus materialis (Svět materiální)*, jenž je jednou z částí monumentálního díla *Obecná porada*.

5.1. Světlo v Přehledu fyziky

Světlo je v Komenského přírodní filosofii základním principem viditelných věcí, vedle látky a ducha. „Poznali jsme tři principy viditelných věcí, hmotu, ducha a světlo, poněvadž byly stvořeny prvního dne jako tři ohromné, ale bez tvaré spousty, a z nich teprve, když rozmanitým způsobem se rozptýlily, vzešly různé druhy tvorů.“¹¹⁶ Světlo je tedy základní princip, který je viditelný sám od sebe a je nepřetržitě svítící. Jeho schopností je vytvářet tělesa, a to tak, že prostupuje hmotu a připravuje ji na přijetí duchů. Z toho vyplývá, že čím více má něco životodárného principu světla, tím více má tvarů a pohybů. Stejně jako Slunce. Světlo je tím nejpůvodnějším, co vydává pohyb.¹¹⁷ Prvotní světlo bylo ohromná, nezměrná záře, která posléze vstoupila do černé hmoty a tím ji utvořila viditelnou a dělitelnou pro přijímání forem.

Komenský rozlišil trojí sílu, kterou světlu propůjčil Bůh. První silou je, že světlo se může šířit všemi směry a všechno osvětlovat. Druhá síla způsobuje, že světlo svým nesmírným žářem přivádí hmotu k pohybu. A poslední síla je příčinou toho, že světlo zahřívá, a tím dochází ke zředování a zjemňování hmoty. „To všechno činí i náš oheň, protože není nic jiného než světlo, zapálené ve hmotě dolejší oblasti.“¹¹⁸ Veškerý pohyb světla probíhá v kruhu, a tak se nemůže nikdy ocitnout na konci. Trojí moc světla (světlo, pohyb a teplo) je také příčinou toho, že do světa pronikly protivy. Protivou světla je tma, pohyb klid, tepla zima. A odtud dále vznikaly všechny další protivy.¹¹⁹ Kdyby na zemi

---

¹¹⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Přehled fyziky*, kap. II. In: *Vybrané spisy*, sv. V, cit. d., s. 96.

¹¹⁷ Tamtéž, kap. II, s. 98.

¹¹⁸ Tamtéž, kap. II, s. 103.

¹¹⁹ Tamtéž, kap. II, s. 102-103.

neexistovalo světlo, vše by ovládl chaos. Světlo jako jediná zásobárna viditelnosti, pohybu a tepla dala vzniknout kráse a uspořádání celého našeho světa. „*A tak tedy všechno ve viditelném světě je a povstává z hmoty v duchu, ale prostřednictvím ohně či světla.*“¹²⁰

Pohyb světla můžeme vyjádřit jako šíření. Šířením se světlo a teplo rozptyluje na všechny strany. Kdyby šíření přestalo, nebylo by nic tím, čím je. Přestože se různé věci pohybují různými způsoby, je původ pohybů stejný, a to teplo a oheň.¹²¹ Teplo je také zdrojem všech par. Síla tepla působí neustále, totiž zředňuje, zjemňuje a rozptyluje.

Komenský popisuje hvězdy jako ohnivé koule plné světla a tepla. Jsou to sraženiny, sloučeniny hmoty a světla. Bůh rozesel po obloze velké množství hvězd, aby ozařovaly všechny kouty světa. Největší ohnivou koulí, která nebi vládne, je Slunce. Může se zdát, že je jediným zdrojem světla a tepla. Hvězdy samy by nezvládly dostatečně prozářit celičký svět, potřebují pomoc nejžhavějšího a nejzářivějšího Slunce. Slunce „*bylo stvořeno tak veliké, jak bylo třeba, aby osvětlovalo celý svět, aby zahřívalo celou Zemi a působilo vypařování.*“¹²² Bůh ho umístil do takové vzdálenosti od Země, aby ji ani nespálilo, ani teplem na ni nešetřilo. Měsíc nemá své vlastní světlo k dispozici. Má tmavou podstatu, a pokud má nějaké vlastní světlo, pak velmi nepatrné. Pro Měsíc je typické, že září tou polovinou, jež je ozařovaná světlem Slunce; druhá polovina však zůstává tmavá. Komety se ukazují jen nahodile, někdy svítí a zase uhasínají.¹²³

5.2. Světlo ve Světě materiálním

Podobně v *Mundus materialis*. I zde popisuje Komenský světlo či oheň jako třetí, zcela činný princip viditelného světa, pomocí kterého se látka stává viditelnou a dělitelnou v různé formy. „*Světlo je (...) hybnou, dovršující a zkrášlující silou všeho, co existuje a děje se na světě.*“¹²⁴ Prvním, základním principem byla látka, druhým duch života. Duchem života je prochnut celý svět. Vchází do všech částí látky, tu oživuje a vytváří tvory.¹²⁵

Světlo bylo vytvořeno v ohromném množství a mělo trojí moc (svítit, hýbat, zahřívat) „*a jak kroužilo kolem světa, začalo zahřívat látku, zředovat ji, uvádět ji do*

¹²⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Přehled fyziky*, kap. II. In: *Vybrané spisy*, sv. V, cit. d., s. 103.

¹²¹ Tamtéž, kap. III, s. 104-105.

¹²² Tamtéž, kap. VIII, s. 131.

¹²³ Tamtéž, kap. VIII, s. 131-133.

¹²⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia*, kap. I, §25. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 406.

¹²⁵ Tamtéž, kap. I, §24-§25, s. 406.

*tekutého stavu a dělit ji tak, aby byla poslušna Duchu, tvůrce forem.*¹²⁶ Následkem toho bylo, že došlo k rozlišení dní a nocí. To je způsobeno tím, že záře tohoto světla je jednou nakloněna k látce a zase se od ní odvrací. Takto Bůh oddělil světlo od temna. Další efekt světla vyústil z jeho tepla, protože všude, kudy prošlo, došlo ke zjemnění a přočištění látky jeho paprsky. Odtud vzniklo rozdělení živlů. Bůh nechtěl, aby nebeský oheň rozdával své teplo stále stejnosměrně, a tak rozdělil jedinou masu světla na zářivé koule, hvězdy a ty umístil výše či níže po éteru. Nakonec je ještě vybavil nestejným pohybem, aby měřily čas.¹²⁷ Světlo „*kruhovým pohybem kolem dokola zformovalo viditelný svět takový, jaký je (nanejvýš rozlehlý, všude vyvážený, věčně se točící).*“¹²⁸

Celá přirozenost ohně či světla je olejnatá, přirozenost ducha závisí v pohyblivosti, látka je tělesná. Bůh stvořil jako první látku, ducha, světlo. Jejich zástupci v lidských tělech jsou vláha, vtělený duch a vrozené teplo. Pro tyto tři jsou sídlem sůl, rtuť a síra. Počátkem všech věcí je síra, rtuť zařizuje vláhu, sůl tělo a kosti. Rtuť dává věcem tekutost, spojitelnost, drsnost, a tím nespalitelnost. Síra ohebnost, sloučitelnost, tučnost, a tím hořlavost. Sůl soudržnost, tvrdost, lomivost, a tím neporušitelnost. Bůh s velkou vynalézavostí spojil v tělesech tyto tři kvality. Kdyby totiž nebylo rtuti, nedošlo by ke spojení látky, a tak by se nemohly zrodit žádné věci. Kdyby nebylo soli, nic by se nemohlo ustálit. A kdyby nebylo síry ve dřevě a některých jiných látkách, neměli bychom žádný jiný oheň kromě slunečního. Nic by se totiž nemohlo vznítit.¹²⁹

Světlo umožňuje zraku člověka, že může vidět. „*Orgánem zraku je oko, jež není nic jiného než živé zrcadlo, které do sebe přijímá obrazy předmětů, jež se mu naskýtají, a předává je mozku, aby je posoudil.*“¹³⁰ Vidíme jen věci barevné a to proto, že je nezbytné, aby bylo světlo odraženo od předmětu k oku. Co je však prosto barvy, je průhledné, a tak nemůže dojít k odrazu. Vidění je podle Komenského trojí – přímé, odražené a lomené.¹³¹

„*Světlo je nejhybnější substance, která vlastní hmotu i hmotu sousední strhává s sebou, zažehuje a rozlévá a tím osvětluje tělesa a činí je viditelnými.*“¹³² K tomu jsou nepostradatelné rozptýlitelné a olejnaté látky. Poté musí dojít k zapálení těchto látek, tedy k rozpuštění a vystřelování. Tento proces by nemohl proběhnout správně bez prostoru, kudy se rozplývá. Podle Komenského světlo je spíše podivuhodné než vysvětlitelné; zářivá

¹²⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia*, kap. I, §26. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 406.

¹²⁷ Tamtéž, kap. I, §26-§31, s. 406-407.

¹²⁸ Tamtéž, kap. I, §40, s. 408.

¹²⁹ Tamtéž, kap. III, §3-§5, s. 416-417.

¹³⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Přehled fyziky*, kap. In: *Vybrané spisy*, sv. V, cit. d., s. 159.

¹³¹ Tamtéž, kap. X, s. 159-160.

¹³² KOMENSKÝ, J. A. *Věcný pansofický slovník*. In: *Vybrané spisy*, sv. IV, Praha: SPN, 1966, s. 550.

věc není osvětlována, ale osvětluje; všechny zářivé věci poraňují zrak. Stupně světla jsou třpyt, paprsek, svit; stupně třpytu jsou naproti tomu jas, lesk, pableskování.¹³³

---

¹³³ KOMENSKÝ, J. A. *Věcný pansofický slovník*. In: *Vybrané spisy*, cit. d., s. 550.

Závěr

Práce je zaměřena k analýze pojetí světla v Komenského všenápravných dílech. Na prvním místě jsem se zaměřila na problém světla v Komenského metafyzice, která je základem všech jeho ostatních úvah o světle. V metafyzice světla je obzvláště velký důraz kladen na světlo rozumové, jež je sluncem našich myslí. Dále jsem se věnovala úloze světla v Komenského gnoseologii, neboť poznávání pro Komenského není nic jiného než postupně se šířící světlo. Následující kapitola je zaměřena ke Komenského filosofii dějin. Podle Komenského se v dějinách postupně šíří světlo. Po šesti cestách světla bude následovat stupeň nejvyšší, vytoužený – panharmonie. Následuje představení čtyř nepostradatelných potřeb všenápravného světla, bez nichž by bylo všeobecné ozáření nemožné. A v poslední části práce jsem se pokusila ukázat, že kategorie světla nemůže být opomíjena ani v Komenského přírodní filosofii, kde platí za jeden ze tří základních principů.

Největším přáním Jana Amose Komenského bylo, aby světlo jednou provždy překonalo tmu. S tím souvisel zcela nový universální cíl, jímž měla být náprava věcí lidských, provedená dle zásady omnes omnia omnino. Abychom úspěšně dospěli k tomuto cíli, je třeba kráčet po správných cestách. *„Cílem všeosvícení ústícího ve všenápravu je nejen rozptýlit mlhy pověr, tmu předsudků a mylných soudů, ale zároveň i vyvést člověka z obskurního labyrintu různic, zmatků a zkaženosti k racionálnímu zklidnění, k zjasnění a harmonizaci lidských záležitostí, tedy k poměrům, v nichž může sám sebe najít jako člověka.“*¹³⁴

Co jiného než světlo je všem lidem společné, na všechny působí pozitivně, příjemně a stále? Co jiného než světlo má takovou vytrvalost a sílu, že zvládne všechny a všechno sjednotit, měnit a přetvořit v lepší? Nic takového není a to Komenský moc dobře věděl. Na světě je nejzářivější Slunce, ona nebeská, životodárná svítlna; v oblasti našich duší a srdcí je to moudrost, rozumové světlo ducha. *„Jestliže bude možné především*

---

¹³⁴ TRETERA. I. *Bylo Komenského pojetí světla „předosvícenské“?*. In: NYTROVÁ. O. *Dialog na cestě 2*, cit. d., s. 82.

*zažehnout jakousi zářící masu rozumového světla, postačující k rozptýlení veškerých temnot v našich myslích*¹³⁵, budeme na dobré cestě k nápravě řádu věcí.

Komenský kladl velký důraz na výchovu a vzdělání. Vycházel z přirozené výchovy, která odvozuje svá pravidla z přírody. Jsme schopni z přírody rozpoznat božské ideje, kterými se máme při výchově řídit. Škola světa je tu pro člověka připravena hned po jeho narození. A tato škola světa, pro niž je přirozenost tím nejpřirozenějším, učí člověka být vskutku lidským. Člověk je bytostí otevřenou, která se učí celý život a touze po poznání se nemůže ubránit. Může, a dokonce musí se neustále zdokonalovat, a tak se přibližovat svému božímu vzoru. Školské vzdělání je jen začátkem školy života. Odchodem ze škol v žádném případě práce na rozvoji osobnosti nekončí, protože pečovat o rozkvet svého ducha musíme v každém věku. Vzdělání je pro Komenského tím, co napomáhá ke zdokonalení a užitku všech lidí.

Šíření světla je pro Komenského šířením vzdělanosti. Komenskému nejde o praktické využití vzdělání, nýbrž o mnohem více, totiž o šíření humanity. Kladl velký důraz na to, aby byl člověk vychováván k lidskosti. Komenského úvahy o světle mají humanistické vyústění. Šlo mu o šíření světla rozumového, které je pro něho nejcennějším darem ducha. Je to právě z rozumu, odkud vychází veškeré naše počínání. Mají být spojeny dva největší a nejčistší prameny světla, a to světlo božské a světlo rozumové, čímž dojde k vytvoření nejjasnějšího světla vůbec. Cílem je všeobecné napravení, obnova harmonie, a to jak ve vztahu k přírodě, tak k druhým lidem a k Bohu. U Komenského je vědění, poznání (tj. světlo rozumu) - scientia vždy zároveň conscientia. Komenský vychází z úvahy, že ten člověk, který správně ví a správně poznává, musí také správně jednat. Conscientia je nepostradatelná. Pouhá scientia nestačí, ta sama se obrací proti světu. Teprve conscientia pečuje o důsledky počínání, harmonii neruší, ale obnovuje. Tato úvaha je dnes nanejvýš naléhavá. Připomeňme alespoň problém odpovědnosti vědce. Věda a její vynálezy mají být pro lidi užitečné, pomáhat jim. Dějiny 20. století však odhalily, že věda ohrožuje lidstvo, obrací se proti němu. Lidstvu hrozí sebezničení hromadnými zbraněmi, stojíme však i na prahu ekologické katastrofy. A vědec není zdaleka jediný, kdo se potýká s problémem odpovědnosti za své činy. Podobně též u učitelů, politiků, ... Ti všichni musí konat v zájmu celku, nikoli v zájmu privátním.

Rychle se rozvíjející věda a technika se v dnešní době těší velkým úspěchům. Svými převratnými vynálezy nám život bezesporu ulehčuje a zpříjemňuje. Totéž ale bohužel nemůžeme říct o dnešních mezilidských vztazích či např. o vztahu člověka k

---

¹³⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. I, §8. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 141-142.

přírodě. Na světě je tolik zla. Možná bychom si měli položit otázku, zda ti, kteří by měli být podle Komenského šířiteli světla, nejsou spíše šířiteli temnot navzdory svým dobrým záměrům.

Svět se ale napravit dá, a to pomocí výchovy a vzdělání, které jsou od sebe neoddelitelné. Správně vychovaná mládež je jedinou nadějí na lepší časy budoucí. Čím bude vzdělanost větší, tím snadnější bude cesta k nápravě věcí lidských. Pouze výchovou a vzděláním dochází k rozvoji vnitřních kvalit člověka a lidstva jako celku. Primárně důležité je napravení jednotlivce, bez něhož by se nedalo dospět k nápravě celku. Ke zlepšení lidstva může dojít jedině výchovou, o kterou se musí postarat školy, dílny lidskosti. V těchto dílnách musí dělníci-pedagogové vést člověka náležitou výchovou a pracovat na správném rozvoji jeho osobnosti. Vzdělání a výchova jsou bezpochyby tím, co přispívá ke společnému pokroku.

Komenský pomocí světla ukazuje, jak *„člověk v míře, v níže je skutečně člověkem, tj. aktivní, světu a ostatním lidem otevřenou, rozumnou, osvícenou bytostí, božské světlo nejen přijímá, ale i sám zpětně vyzařuje.“*¹³⁶ Z působení úplného světla nevyplývá potřeba dobro jen poznávat, ale také jej konat. Až bude zažehnuto plné světlo poznání věcí, které bude všem všechno veskrze ukazovat, budeme na správné cestě ke všeobecné nápravě. Následně budeme obklopeni jen osvícenými bytostmi, které si budou vědomy svého počínání (i vědeckého) a budou promýšlet jeho důsledky. Tím dojde k zušlechtění po stránce lidské.

---

¹³⁶ SOUDILOVÁ, V. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: SOUDILOVÁ, V., PALOUŠ, R. *Comenius redivivus*, cit. d., s. 72.

Bibliografie

A. Primární literatura

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. 308 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, I. svazek. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. 563 s. ISBN 80-205-0226-2.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, II. svazek. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. 500 s. ISBN 80-205-0227-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, III. svazek. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. 594 s. ISBN 80-205-0228-9.

B. Sekundární literatura

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie*, I. díl. 1. vydání. Sebraných spisů Jana Patočky, 9. svazek. Praha: Oikoymenh, 1997. 425 s. ISBN 80-86005-52-6.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie*, II. díl. 1. vydání. Sebraných spisů Jana Patočky, 10. svazek. Praha: Oikoymenh, 1998. 396 s. ISBN 80-86005-03-4.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie*, III. díl. 1. vydání. Sebraných spisů Jana Patočky, 11. svazek. Praha: Oikoymenh, 2003. 671 s. ISBN 80-7298-079-3.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy*, IV. svazek. 1. vydání. Praha: SPN, 1966. 559s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy*, V. svazek. 1. vydání. Praha: SPN, 1968. 504s.

PALOUŠ, Radim, SOUDILOVÁ, Věra. *Comenius redivivus. Příspěvky k filosofii výchovy*, 1. vydání. Praha: UK Karolinum, 1991. 98 s. Studia paedagogica č. 6. ISSN 0862-0202.

VOIGT, Uwe. *The way of light as a way towards peace. The connection between theory of knowledge and understanding of history in Via lucis.* In: *Studia Comeniana et historica.* Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 1996. č. 55 – 56, s. 116 - 122.

ČÍŽEK, Jan. *Filosofie Franceska Patriziho a Jana Amose Komenského ve světle jejich vrcholných děl.* In: *Studia Comeniana et historica.* Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 2010. č. 83 – 84, s. 21 - 45. ISSN 0323-2220

TRETERA, Ivo. *Bylo Komenského pojetí světla „předosvícenské“?* In: NYTROVÁ, Olga. *Dialog na cestě 2,* Praha: Blahoslav, 2006. 122 s. ISBN 80-7000-924-1.

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: Od Thaléta k Rousseauovi,* 4. vydání. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček - Paseka, 2002. 376 s. ISBN 80-7185-171-X.